

İLKOKUMA VE YAZMA ÖĞRETİMİNDE CÜMLE YÖNTEMİ KULLANILMASIYLA İLGİLİ BAZI ELEŞTİRİLER VE BUNLARA VERİLEBİLECEK YANITLAR

Cavit BİNBAŞIOĞLU

İlkokuma ve yazma öğretiminde zaman zaman basına da yansıyan bazı eleştiriler görülmektedir. Bu konuda ileri sürülen iddialara şu türden yanıtlar verilebilir:

1. Bu iddialar arasında bazen doğru sözler söylendiği de oluyor; fakat bunlar, olayı açıklamaktan uzaktır. “İlkokuma ve yazma olayını, sadece göz ve el eşgüdümü, mekân ilişkileri vb. ilişkiler olarak görmek, bu olayı duyum ve algılarla açıklamak mümkün değildir.” Bu doğrudur. İşte, cümle yöntemi için de bu yargı geçerlidir. Önemli olan, zihinsel işlemler ve sonuç olarak da “anlam”dır. Cümle yöntemi söz konusu olduğu zaman, bu durumda şöyle düşünebiliriz:
2. Çocuğun zihinsel etkinliklerini, büyüklerin zihinsel etkinlikleri gibi düşünemeyiz. Zihinsel etkinliğin esası, “çözümleme” ve “bireşim” dir. Bunu, zihin çalışmasının her alanında görebiliriz. Fakat, çocukta bu özellikler, henüz gelişme evresindedir. Çocuk, yedi yaşından önce, pek az çözümleme ve bireşim etkinliklerinde bulunur. Bu yetenekler, esas olarak, yedi yaşından sonra gelişmeye başlar. Bunun için cümle yöntemi ya da ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan yöntemler, başlangıçta, muhakemeye dayalı bir yöntem olamaz. Muhakeme sonradan gelir. Bu da, olsa olsa, tepkisel bir yöntem olabilir. Buna da yöntem demek mümkünse, “tepkisel öğrenme” yöntemi denir. Yoksa, ilkokuma yazma öğretiminde, hiçbir zaman, zihinsel etkinliğin yeri ve önemi göz ardı edilmiş değildir. Esasen, “okuma” demenin, aslında, “anlam” demek olduğu, her fırsatta tekrar edilip durmaktadır.
3. Bu konudaki eleştirilerin ya da eleştiri niteliğindeki anlatımların hemen hepsi, büyüklerin mantığına, büyüklerin düşüncelerine uygun olarak üretilmiş düşüncelerdir. Bu düşünceler, yetişkin olan bizlerin düşüncelerine uygun geldiği için, biz, hemen kabullenme durumuna geçiveriyoruz. Bu düşüncede olanlar, çocuğu, hep büyükler gibi algılıyorlar. Esas sorun buradadır. Kendilerini, şekil ve ses olarak, önce harflerin öğretilmesi gerektiği düşüncesinden kurtaramıyorlar. Bundan sonra da, “anlamlı” bir çalışma yapamadığımızdan söz ediyoruz. Harflerin şekil ve sesine takınılırsa, gayet tabii ki, “anlam” yoktur. İşte bu “anlam”a, yahut “düşünceye ulaşabilmek için, ilkokuma ve yazma öğretiminde başlangıçta “sözcük” ve “cümle” yöntemi kullanıyoruz.
4. “Genel olarak, okuma ve yazma işinin birlikte (ortaklaşa) gittiği kabul edilirse de, yazma, daha soyut bir işlemdir. Bu nedenle de yazma, çocuk için daha güçtür.” Bu yargı, genelde doğru ise de, cümle yöntemi ile ilgili olarak bunun için de şunları söyleyebiliriz:
5. Cümle yöntemi ile geçen uzunca bir süre, söz konusu soyut işlemlere bir hazırlık niteliğindedir. Bunun için, cümlelerin önce öğretmen, sonra öğrenci tarafından okunması; “yazma”ya göre, daha somut bir işlem sayılır. Bu yönüyle, ilkokuma ve yazma öğretiminde de, kendine özgü bir somuttan soyuta ilkesi izlenmektedir. Aradan uzunca bir zaman geçtikten

sonra, bu somut işlemlerde kazanılan alışkanlık ve ilişkilendirmelerin sonunda, “yazma” becerisi de kazanılır. Bu zamanda çocuk, kısmen olgunlaşma ve kısmen de alıştırmalar (egzersizler) sonucu, artık çözümlenme ve birleşimler de yapabilir hale geldiğinden, okuma ve yazma için gerekli olan dikkat, karşılaştırma, çözümlenme ve birleşim, soyutlama ve düşünme gibi zihinsel etkinlikleri de daha rahat yapabilir bir düzeye ulaşır.

Böyle bir duruma gelen çocuk, artık, okumada yetişkin standartlarını kısmen yakalamış demektir. Okuma ve yazmanın mekanizmasını kavramıştır. Bundan sonra, çocuk, duyduğunu, duyumsadığını, düşündüğünü yazabilecek bir hale gelir. İşte, çocuğun ilk okuma ve yazmayı öğrendiğinin kanıtı budur. Bunu yaparken çocuk, öğrendiği sözcük, hece ve harflerden de yararlanır. Fakat, bu sırada, bununla ilgili sözcükleri, harfleri ile birlikte, ağızdan söylemeye kalkarsa, cümle yöntemi gereği gibi uygulanmamış demektir. Bu durumda, bir yerde bir hata vardır. Yazma işinde çocuk, zihninde var olan bir kavram ya da bir düşünceyi, beyaz bir kâğıt üzerine daha önceki öğrenme yaşantılarından yararlanarak, çizgilerle yazmak suretiyle ortaya koymak olanağı bulur.

6. “Çocuğun, cümle, kelime ve hece dönemlerinde, öğrendiklerini olduğu gibi, sadece tekrar tekrar okumak ya da yazmak, öğrenilenleri kısa süreli hafızada bir süre canlı tutmakla birlikte, kodlaşıp anlam kazanmadıkları için, uzun süreli hafızaya gönderilmediklerinde hatırlanmaları da zor olacaktır.” deniliyor. İlkokuma ve yazma öğretiminde cümlenin kullanılması ve cümlenin tekrar tekrar okunması ya da seslendirilmesi işi, bir “ezberleme” olarak algılanmamalıdır. Bu, bir ezberleme işi değildir. Aslında, “ezberlemek”, “öğrenme” demek değildir. Bu nedenle, “ezber öğrenme” den de söz edilemez. Öğrenmenin ne olduğu bellidir: **Öğrenme, yaşantılar aracılığıyla bir davranış değişikliğidir.** Cümle öğretimindeki öğrenmede de bir “davranış değişikliği” vardır. Örneğin, “Bugün okul açıldı.” cümlesini gören çocuk, “o gün”, “okul” denen yerin “açılmış” olduğunu zihninde tasarımıyabiliyorsa, daha önce yapamadığı bu davranışı, öğretimin sonunda yapabiliyorsa, yani, bu yazılı şekle, bir “anlam” verebiliyorsa, o zaman, bu yazıyı “okumuş” demektir. Bu da bir “öğrenme” dir. Fakat, daha önce belirttiğimiz nitelikte, yani “tepkisel” nitelikte bir öğrenmedir: Şartlı tepki yolu ile yapılan bir öğrenmedir. Bu tür öğrenmede, zihinsel işlemler, açık seçik görülmez. Bunun için, bu sırada, çocuğun bazı benzer cümle ve sözcükleri birbirine karıştırması doğaldır. Buna engel olmanın yolu, her cümlenin, başlangıçta, birbirine karışmasına engel olacak şekilde dikkatle düzenlenmesidir. Örneğin, “Ali gel” ile “Bayram geldi” cümleleri, aynı zamanda ya da yakın aralıklarla öğretilmemelidir. Bu, öğrenmede “olumsuz geçiş” yapar ve öğrenmeyi geciktirir. Bu da öğrenme psikolojisi’nin bir gereğidir. Bu da, cümle yönteminde kullanılacak sözcükleri, dikkatli seçmek gerektiğini gösterir.

7. Cümlenin, tekrarlarla, “ezber” niteliği kazanmaması için, öğretiminin sağlıklı bir biçimde yapılması gerekir. Bunun için, her şeyden önce, cümlenin yanında çağrışım yapacak bir resmin bulunması gerekir: “Bugün okul açıldı.” cümlesi öğretilcekse, yanında bir okul ve öğrenci resminin bulunması gibi. Sonra, öğrenciler, bu konuda bol bol konuşturulmalıdır. Bununla ilgili yazı, hem bakarak, hem de bakmayarak, önce havada, sonra da masa üzerinde yazdırılmalıdır. Daha sonra da fasülye, nohut, çöp vb. araçlarla yazdırılmalı ve en son deftere yazılmalıdır. Yine, bu işlere paralel olarak, cümlenin anlamı, cümle elverişli ise, **iş ve hareket** ile canlandırılmalıdır. “Ali kapıyı aç.” cümlesi, sınıftaki Ali, kapıyı açmaya gönderilirken öğretilmelidir. Bunlar yapılmaz da, kuru kuruya çocuğa bu cümleler öğretilmeye kalkılırsa, söz konusu eleştirilerin olması kaçınılmazdır. Bunların hepsi, yöntemin yanlış uygulanmasının birer sonucu olarak ortaya çıkabilir. Cümle yönteminde görüldüğü

sanılan olumsuzlukların büyük bir kısmının bu tür yanlış anlayış ve uygulamalardan kaynaklandığını sanıyorum.

8. İlkokuma ve yazma öğretiminde “sonucun hemen alınması” gerektiği gibi bir düşünceye de kapılmamak gerekir. Her şeyin öğrenilmesinin belli bir süresi ve zamanı vardır. Fiş cümleleri ile 2-3 ay bir zaman geçirmek, gereksiz bir zaman ve enerji harcamak olarak değerlendirilmemelidir. İlerdeki hızlı ve anlamlı okumalar için, bu gereklidir. İki üç aylık bu çalışmalar sonunda, çocuk, sanki kuluçkadan çıkmış civcivler gibi, yeni sözcük ve cümleleri okumakta hiç zorluk çekmezler. Bunlar, uygulamalarda hep görülmüştür. Harften ve onun sesinden başlayan ilkokuma ve yazma öğretiminin verdiği sıkıntıları gördükten ve yaşadktan sonra, cümle yönteminin “hızlı ve anlamlı” okumaya yaptığı katkıları takdir etmeye olanak var mı? Bu konular üzerinde düşünmek ve eleştiriler yapmak da iyidir. Ama, ezberlemenin zıddı olan “öğrenme” ile “ezberlemeyi” birbirine karıştırmamak gerekir. Bu nedenle, hele, “ezber öğrenme” diye bir şey olamaz.

“Ezber öğrenme” denen şey, sanırım, tepkisel nitelikte olan bir öğrenmedir. Bu tür öğrenmenin zamana dayanıklı olmadığı söyleniyor. Bu, doğrudur. Ama, bu tür öğrenme, ilkokuma ve yazma öğretiminde bir “geçiş öğrenmesi”dir. Bu nedenle, zamana dayanıklı olması gerekmez. Okuma ve yazma için, harflere dayalı ayrıntı içeren mantık ilişkileri, bu sürenin sonunda kurulacaktır. Bundan endişe etmemek gerekir. Bunun için önce sözcükler ile mantıksal ilişkilerin oluşması gerekir. Bu da, doğası gereği, ayrıntıyı dikkate almayan çocuk için, çok doğaldır.

Hızlı bir okuma ve yazma becerisi kazanabilme amacıyla, böyle bir geçiş dönemi, henüz “çözümleme” ve “bireşim” yapamayacak durumda olan çocuk için gereklidir. Süresi az olmakla birlikte, bunun, yetişkinler için de gerekli olduğu düşünülebilir.

9. Hızlı ve anlamlı okumayı sağlayan göz hareketlerinin niteliği de cümle yöntemini gerekli kılmaktadır. Çocuğun gözü, böyle bir cümle yöntemi yardımıyla, satır üzerinde daha geniş bir alanı görmeye, bu amaçla birtakım sıçramalar yapmaya, her sıçramadan sonra, bir miktar durmaya alışmaktadır. Cümle yöntemi, çocukta doğal olarak görülen bu durumun, hızlı ve anlamlı okuma yolunda ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Yani, çocuk, fiş cümlelerini okudukça, gözü daha önceden bildiği ya da aşına olduğu sözcüklerle karşılaştıkça, daha uzun bir sıçrama ile, daha geniş bir alanı görecektir, tanıdığı sözcüklerle karşılaştığı için, her sıçrama sonunda daha az duracaktır. Bütün bunlar, çocuğu, **daha hızlı ve daha anlamlı** okur hale getirecektir. Burada şunu belirtmelidir ki, sözcük yöntemi de cümle yönteminin içindedir. Sınıftaki kişi ve nesnelerin adları, cümle yönteminin uygulanması sırasında, zaman zaman onunla birlikte uygulanır.

10. İlkokuma ve yazma öğretiminde, önce cümle verilir, anlam sonra gelir, diye bir şey söz konusu değildir. **Her cümle, anlamı ile birlikte verilir.** Bu anlam, sözle, resimle, iş ve hareketle, çocuğun gözü önünde bir bütün olarak canlandırılır. Bu arada cümlenin klişesi ve anlamı, çocuğun zihnine adeta nakşedilmiş olur. Daha önce belirttiğimiz gibi, bütün bunlar, ilkokuma ve yazma öğretiminin altyapısını oluşturur. Kuşkusuz, ilkokuma ve yazmanın öğrenilmesi, bütün bu evrelerden geçtikten sonra, **çözümleme** ve **bireşim** yapmada belli bir olgunluğa erişen çocukta mantıksal düşünme ile oluşur. Bunu sağlayacak olan en önemli öge de çocuğun zekâ düzeyidir. Böyle olmasa, çocuk, ilk okuma ve yazmayı öğrenebilir mi? Nitekim, ilkokuma ve yazmayı öğrenemeyen çocuklarda, zekâ düzeyinin ortalama altı buçuk yaşında oldukları, yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır. Bütün bunlar, normal bir ço-

cuğun, ilkokuma ve yazmayı öğrenebilmesi için, altı buçuk yaşında bulunması gerektiğini gösterir.

11. Cümle yöntemi ile ilkokuma ve yazmanın “geç ve güç” öğrenildiği söyleniyor. “Okuma” olgusunun zıddı “seslendirme”dir. Seslendirmede, ağızdan bir ses çıkar; fakat, çocuk bunu anlamaz. Bu durumda, çocuk, ağızdan çıkanı, adeta duymamış gibi bir davranış gösterir. Bu da ilkokuma ve yazmayı harf ya da ses yöntemiyle öğrenenlerde görülür. Bunu, biz, kendi okul yaşamımızda çok sık görmüştüzdür. Konunun içinde olmayanlar, “okuma” ile “seslendirme”yi birbirine karıştırırlar.
12. Bir de “.... tümdengelim yönteminden yola çıkarak uygulanan çözümlene tekniğinin anlamsız olduğunu, harf öğretmenin bir sakıncası olmadığını, söyleyenlerin seslerini yeterince yükseltememesi, sistemin sorgulanmasını engelledi.” deniyor. Böyle bir iddiaya şöyle bir yanıt verilebilir: Bir kez, bu yöntemin (cümle yönteminin) başka bir adı “tümdengelim” yöntemi değildir. Tümdengelim, mantıkta bir muhakeme yöntemidir. Cümle yöntemi ile bunun hiçbir ilgisi yoktur. Bu yanlışlık, ne yazık ki, bilim çevrelerinde de sıkça yapılıyor. Cümle yöntemine, çözümlene, tahlil ve analiz yöntemleri de denildiğini biliyoruz.
13. “Seslerini yeterince yükseltememek” diye bir şey de söz konusu değildir. Böyle bir iddiaya, en çok satan gazetelerde bile rastlanıyor.

“Seslerin (harflerin demek isteniyor) aylar sonra değil de, en başta öğretilmesinin hiçbir sakıncası yoktur.” deniliyor. Harfler, bir şeklin adı olarak, her zaman öğretilir; fakat, bundan, heceler ve sözcükler yapılamaz. Yapılırsa, daha önce belirttik, belki bir **seslendirme** olur; fakat **anlam** oluşamaz. Bundan sakınmak gerekir. Cumhuriyet dönemine kadar bunun sıkıntısını az mı çektik. Bunun için, daha 1926 tarihli İlkokul Programı’nda heceleme yasaklanmıştır. Hecelemeye sıra geldiği zamanda da bunun üzerinde çok durulmaz. Bu da üç beş günlük bir geçiş dönemidir. Bu sırada da yine yeni cümle öğretmeye devam edilir. Harf ve heceleme üzerinde çok durulacak olursa, cümle yöntemi, değerini kaybeder.

Bu konuda sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Okumada “anlam” önemlidir. İlkokuma ve yazma öğretiminde de “anlam” a yönelmeyen her yöntem ve teknik anlamsızdır. Anlam ise, zihinde oluşmaktadır. Bu nedenle, öğretilecek her sözcük ve cümle, çeşitli araç ve gereçlerle, bu anlama ulaşacak bir biçimde öğretilmelidir. Okumaya hazırlık ve okumanın gerçekleştiği dönemlerde de buna çok dikkat etmek gerekir. Cümle yönteminin yanlış uygulanmasının bedeli, yönetime çıkarılmamalıdır.

Okuma ve yazma üzerine etki yapan birçok etken vardır. Bunlardan birinin yanlış anlaşılması ve uygulanması, diğerleri göz ardı edilerek, bizi yanlış kanılara götürmemelidir.

Kısaca, ilkokuma yazma öğretiminde cümle yöntemini kullanmak, “hızlı” ve “anlamlı” okumayı sağlamak içindir. Yoksa, harf yöntemi ile de ilkokuma ve yazma öğretilir; fakat, bu, çok geç ve güç, daha çok da “anlama” ulaşamayan ya da çok geç sınıma ve yanılgılarla ulaşılan bir öğrenme türü olur. Bu zamanda da çocuk, kendine olan güveni kaybeder. “Kekeleyerek okuma” alışkanlığı kazanır. Böyle bir okuma ile de “anlam”ı ön plana alan **sağlıklı bir öğretim** yapılamaz.